

Podklad pro kulatý stůl 14. dubna 2016

Klíčová oblast: Chytrý, udržitelný a odolný hospodářský model

Tento dokument je podkladem pro první z řady kulatých stolů pořádaných ke strategickému dokumentu *Česká republika 2030*, který připravuje Oddělení pro udržitelný rozvoj Úřadu vlády České republiky (dále jen „ČR“). Tento dokument bude formulovat klíčové oblasti pro dlouhodobý rozvoj ČR a naváže na *Strategický rámec udržitelného rozvoje ČR* (dále jen „SRUR“) schválený vládou v roce 2010.

Diskusní podklad je výsledkem práce expertního týmu a Výboru pro socio-ekonomický rozvoj Rady vlády pro udržitelný rozvoj (dále jen „RVUR“) a vznikl na základě tezí k rozvoji ČR sbíraných na roce 2015. V rámci tohoto procesu byla klíčová oblast hospodářského modelu rozdělena do šesti dílčích témat, která z diskusí vyšla jako nejvýznamnější pro dlouhodobý rozvoj ČR.

Podklad má zachycovat hlavní vnitřní a vnější trendy, které ovlivní rozvoj České republiky v dlouhodobém horizontu a na závěr formuluje návrhy prioritních strategických cílů. Diskuse v rámci kulatých stolů bude jak zachycovat dílčí oblasti rozvoje, tak i formulovat strategické cíle. Výsledný strategický dokument by měl obsahovat 3 až 5 strategických cílů pro každou klíčovou oblast.

Klíčová oblast *hospodářský model* se věnuje vybraným trendům české ekonomiky, které souvisí se schopností našeho hospodářství poskytovat materiální základnu k naplnění vyšších cílů udržitelného rozvoje, zejména udržení a zlepšení kvality života člověka. Směřuje k tomu nepřímo, skrze ekonomický výkon. Úspěšné zvládnutí výzev, které před českou ekonomikou stojí, je nutnou podmínkou k udržení a zvýšení životní úrovně a kvality života.

Zásadním indikátorem úspěchu či neúspěchu hospodářského modelu jsou proto ekonomické proměnné ukazující v různých úrovních a řezech materiální bohatství naší společnosti. Hrubý domácí produkt (dále jen „HDP“) na hlavu, podíl mezd na výdajovém vyjádření HDP, vývoj HDP ve srovnání s vyspělejšími zeměmi (konvergence) a další. Jsme si vědomi omezení vypovídající hodnoty těchto ukazatelů, avšak korelace zejména HDP na hlavu s jinými měkkými indikátory a intuitivně vnímanou úrovní blahobytu je natolik silná, že ve prospěch celistvosti a jednoznačnosti této klíčové oblasti zůstaneme u této standardní ekonomické metriky.

Vize pro klíčovou oblast

Vize pro tuto oblast vychází z SRUR a byla upravena na základě diskuse expertního týmu.

„Česká republika má fungující ekonomiku, založenou na principech sociálně-tržního hospodářství a spolupráci podnikatelského sektoru s veřejným a neziskovým sektorem. Staví na tvůrčích schopnostech lidí, oborech s vyšší přidanou hodnotou, na oběhovém hospodářství, nízkouhlíkové ekonomice a digitalizaci, s využitím bioekonomiky k produktivnějším a odolnějším zemědělským, lesnickým a vodním ekosystémům, které jsou šetrnější k životnímu prostředí a reagují na globální změny.“

1 Hospodářský model – makroekonomický pohled

ČR v kontextu EU

Ekonomika na dnešním území ČR byla v posledních dvou stoletích vždy bohatší, než činil průměr zemí východní Evropy, ale zároveň byla vždy méně výkonná oproti skupině nejbohatších zemí západní Evropy. ČR je tedy na evropské poměry ekonomikou dlouhodobě zařaditelnou mezi středně příjmové. V posledních dvaceti letech se potenciální HDP (očištěné o cyklické jevy) v kupní síle např. Německa a Rakouska zvyšuje rychleji než v ČR, což napovídá nemožnosti konvergence se zeměmi jádra západní Evropy při zachování současné strategie růstu ani v dlouhodobém horizontu (do 2050). Tento trend pomalé či zastavené konvergence se někdy nazývá pastí středního příjmu.

ČR je na relativně vysoké úrovni konvergence v porovnání se západní Evropou v kupní síle (přes 70 %). V posledních pěti letech i kvůli devalvaci koruny ČR nominálně diverguje, potažmo stagnuje, a nachází se na úrovni kolem 45 % v nominálním výkonu HDP na hlavu. Nominální výkon a výkon v kupní síle však v prostředí, kdy se česká ekonomika pohybuje ve stejném vnitřním trhu (kde ceny výrobních faktorů i koncového obchodovatelného zboží mají tendenci se vyrovnávat) je však dlouhodobě neudržitelné. Ekonomiky o stejném výkonu v kupní síle uvnitř jednotného trhu mají totiž tendenci srovnávat výši cen i mezd. Zvyšovat výkon oproti západní Evropě pouze cenovou konkurenceschopností skrze nižší mzdy se tedy jeví jako dlouhodobě neudržitelné.

V posledních dvou dekadách česká ekonomika rozvinula svou pozici kvalitní výrobní základny pro společný evropský trh v prostoru mezi nákladově dražšími zeměmi západní Evropy a současně nákladově konkurenceschopnějšími zeměmi ve střední a východní Evropě a v rozvíjejících se ekonomikách. I přes pokračující restrukturalizaci se udržuje vysoká zaměstnanost v průmyslu, která byla podporována především přímými zahraničními investicemi výrobního typu (podobně pak v Polsku, na Slovensku či v Maďarsku). Tento prostor se však významným způsobem zužuje.

Poměr mezd na celkovém HDP je oproti zbytku Evropy v ČR nízký. V případě zafixování měny v době, kdy mzdy jsou oproti výkonu ekonomiky (produktivitě) podhodnocené, se případné dorovnání může potýkat s budoucími problémy platební bilance. Před vstupem do eurozóny je tedy třeba alespoň částečně dorovnat rozdíl mezi produktivitou a mzdami. Použití nominálního kanálu konvergence (konvergence přirozeným posilováním měny) je však přinejmenším střednědobě i jedním z nejprůběžnějších kanálů konvergence a měl by takovým zůstat až do doby přijetí společné měny eura. Konvergenci v kupní síle, která může být makroekonomicky komplikovanější, lze použít po přijetí. Zásadním cílem by tedy střednědobě měla být nominální konvergence, aby došlo k vyrovnání produktivity a výše mezd na úroveň běžnou v ostatních členských státech EU potažmo eurozóny.

Vnitřní růstový potenciál

V případě, že jedním ze strategických cílů Česka má být dosažení reálné konvergence s nejbohatšími ekonomikami západu (např. 90 % jejich výkonu na obyvatele), půjde o historicky jedinečnou událost a bude pravděpodobně vyžadovat významné úsilí a nové nástroje.

V roce 1948 se výkony ekonomik Rakouska, Československa a Irska v kupní síle nacházely na zhruba stejné úrovni. I přes poměrně dynamický poválečný ekonomický růst jak zmiňovaných zemí, tak etalonu zemí, se kterými je srovnáváme, se ukazuje, že pozice Irska stagnovala až do konce 80. let, Československa do konce 90. let. Rakousko dosáhlo vyššího výkonu než průměr dvanácti nejbohatších zemí Evropy (tj. etalonu) postupným rychlejším růstem, zatímco Irsko konvergovalo skokově jen během devadesátých let. Metody konvergence se přitom výrazně lišily.

Zatímco Rakousko vsadilo na korporativistický model podobný německému, nad kterým si udržovalo mírnou konkurenceschopnost, Irsko zvolilo nástroje radikálního zapojení do globální ekonomiky v kombinaci s účelně využitými evropskými fondy. ČR tyto modely nemůže přesně replikovat, jako jedna z možností se však jeví kombinace korporativistického modelu Rakouska, který odpovídá pozici komparativních výhod středoevropského regionu, se strategickým přístupem k využití evropských fondů inspirovaný Irskem. V rámci vytvoření vnitřně komplementárního modelu po německém či rakouském vzoru je třeba dbát nových trendů a nekopírovat jejich instituce mechanicky. Z obecného hlediska je však třeba zajistit, aby systém jak financování, tak vývoje a inovací, vzdělávání, řízení firem a průmyslových vztahů (tzv. institucionální systémy) tvořily navzájem synergie a nevyžadovaly dlouhodobé, systematické a jednostranné transfery (např. *know-how*) ze zahraničí.

Vysoký v čase narůstající absolutně i relativně podíl odlivu investičních výnosů na celkovém HDP (exaktně měřeno prostřednictvím platební bilance nyní činí cca 7 – 8 %, s připočtením dalších forem odlivu kapitálu možná až desetinu HDP) poukazuje především na malou absorpční kapacitu české ekonomiky. Ta je schopna vytvářet produkty s vyšší přidanou hodnotou, na niž se však domácí prostředí nepodílí. Česká ekonomika nedokázala investice a transfery *know-how* využít k tomu, aby došlo k vytváření a retenci vyšší přidané hodnoty, která by následně mohla být využita na území ČR a sloužit k dlouhodobému rozvoji. Pokud by snad měl výše naznačený trend rostoucího salda výnosu z kapitálu odcházejícího a vstupujícího do ČR pokračovat v neztencené míře, současné napětí prakticky ve všech oblastech a systémech navázaných na veřejné finance by mohlo brzy eskalovat a přerůst v otevřenou krizi.

V rámci strategie využití evropských kohezních a strukturálních fondů je ve světle výše uvedeného třeba uvažovat o investicích, které mají větší potenciál kapitalizovat českou ekonomiku a tak posílit její růstový potenciál. V tomto směru je tedy třeba budovat kapacitu pro větší absorpci finančních nástrojů skrze budování systémového řešení v oblasti rozvojové banky a napojené infrastruktury (konzultační orgány, poradenství), která by mohla využít, kapitalizovat (a tím uvnitř země recyklovat) výnosy z těchto nástrojů.

ČR kromě automobilového průmyslu, kde zachytila vrchol boomu poptávky domácností po autech se spalovacím motorem, vykazuje silné komparativní výhody také ve službách cestovního ruchu (byť jeho podíl na HDP klesá, stavebnictví a dopravě. Na těchto výhodách by ČR měla již geografického důvodu stavět a rozvoj těchto klíčových sektorů se pokoušet povzbudit, popř. nekomplikovat. Vzhledem k nutné diverzifikaci je však zásadní využít komparativní výhody v dopravě a to způsobem, který by nevytvářel relativní komparativní výhodu v produktech s nižší přidanou hodnotou (dostupná a levná doprava může nadmíru zvýhodňovat těžké zboží s malou přidanou hodnotou místo nemateriálního zboží či technologicky náročného zboží.). Zde je třeba uvažovat zejména o rozvoji osobní dopravy, která by měla zaručit funkční komunikaci s regionem na podnikové úrovni (např. přesun manažerů, rozvoj podnikatelských vztahů na vyšší než pouze výrobní úrovni).

2 Podnikání

Ekonomika ČR je dominována velkými podniky na jedné straně, které mají vysoký potenciál těžit z výnosů z rozsahu a mají přístup ke globálním zdrojům financování. Na straně malých a mikropodniků je dominována samostatně činnými osobami. Prostor, který v mnoha evropských státech vyplňují malé a střední podniky, které na sebe vážou např. přidanou hodnotu v subdodavatelských velkých podnicích tak v ČR není přítomný v míře, která by větší retenci přidané hodnoty dovolovala.

V kontextu světové ekonomiky je česká ekonomika hodnocena [3] v rámci celosvětového hodnocení kvality podnikatelského prostředí *Global Competitiveness Report* v porovnání s ostatními „novými“ zeměmi Evropské unie (dále jen „EU“) nejlépe ze zemí V4, lépe je na tom z nových členských zemí pouze Estonsko. V žebříčku *Easy of Doing Business Index* Světové banky se ČR v období posledních 10 let si mírně polepšila. Mezi zeměmi EU 10 jde o průměrnou pozici, výjimečně dobře jsou hodnoceny pobaltské země.

Analýza komparativních výhod české ekonomiky ve vztahu k zahraničí poukazuje na silnou komparativní výhodu zpracovatelského, zejména automobilového průmyslu. Subdodavatelské sektory napojené na tento strategicky výkonný sektor však vykazují specializaci na výrobu se střední a nižší přidanou hodnotou. Subdodavatelské sektory s vyšší přidanou hodnotou jsou stále dominantně zahraniční či dominuje reexport (vysoký poměr dovozů na celkovém výstupu). Sektory *high-tech* včetně informačních a komunikačních technologií (ICT) jsou objemově vysoce zastoupené, avšak poměr dovozů na celkové produkci je vysoký (dosahuje zhruba 75 %) a tím i domácí přidaná hodnota zůstává nízká. Skrze relativně nízký poměr reexportu v sektorech s nízkou a střední přidanou hodnotou ČR signalizuje specializaci v těchto sektorech s relativně nízkou přidanou hodnotou a utvrzování komparativní výhody v *low-tech* průmyslu.

3 Inovace a problematika nástupu Průmyslu 4.0

Inovace, resp. inovační výkonnost ekonomiky je významným hybatelem směrem ke zvyšování konkurenceschopnosti ekonomiky ČR, jejího přibližování se k výkonnosti vyspělejších ekonomik EU a naplňování principů udržitelného rozvoje. Z pohledu cílů hospodářské politiky je klíčovým aspektem inovací jejich přijetí na trhu (komercializace). Pouze to rozhoduje v konečném důsledku o účinnosti inovační politiky. Ve vztahu k české ekonomice se jako hlavní problémové oblasti jeví:

- slabá úroveň podnikavosti a nedostatečně výkonný endogenní podnikatelský sektor
- vysoká závislost hospodářského vývoje ČR na aktivitách firem pod zahraniční kontrolou, které využívají ČR pouze jako výrobní základnu
- nestabilita regulačního rámce a náročnost plnění regulačních pravidel

Průmysl 4.0 je celosvětový trend vývoje, nazývaný rovněž čtvrtá průmyslová revoluce. Jeho obsahem je trend, kdy průmysl a celá ekonomika procházejí zásadními změnami způsobenými zaváděním informačních technologií, kyberneticko-fyzických systémů a systémů umělé inteligence do výroby, služeb a všech odvětví hospodářství. Čtvrtá průmyslová revoluce nepřináší zásadní změny pouze pro oblast průmyslové výroby. Ta sice stojí v jejím centru, přesah čtvrté průmyslové revoluce je však mnohem širší. Jedná se o zcela novou filozofii přinášející celospolečenskou změnu a zasahující celou řadu oblastí od průmyslu, přes oblast technické standardizace, bezpečnosti, systému vzdělávání, právního rámce, vědy a výzkumu až po trh práce nebo sociální systém. Česká republika na tento trend musí reagovat, protože skýtá obrovské příležitosti z pohledu udržitelnosti a zvýšení produktivity průmyslové výroby a služeb a potažmo poptávky po kvalifikované práci. V opačném případě hrozí České republice ztráta konkurenceschopnosti s velkými dopady nejen na zaměstnanost a produktivitu, ale celý rozvoj společnosti.

4 Otázka přechodu k nízkouhlíkové ekonomice, oběhovému hospodářství a udržitelnému nakládání se zdroji

Klíčovými koncepty pro zajištění udržitelného rozvoje jsou nízkouhlíková ekonomika, udržitelné nakládání s přírodními zdroji s maximálním důrazem na oběhové hospodářství a využitím potenciálu bioekonomiky. Aplikace těchto konceptů je nutná s ohledem na globální trendy v oblasti ochrany klimatu, limitovaných světových a evropských zdrojů surovin nebo exponenciálního růstu světové populace. Evropská unie se v úsilí o trvale udržitelný rozvoj a ochranu klimatu dohodla na snižování antropogenních emisí skleníkových plynů, mezi kterými je dominantní především oxid uhličitý. Dekarbonizace se dotkne všech sektorů ekonomiky. Trend přechodu k nízkouhlíkové ekonomice založený na poptávce spotřebitelů bude nadále podporován prostřednictvím tržních i administrativních nástrojů hospodářské politiky. V praxi bude zapotřebí využívat kombinace těchto nástrojů, vycházející z ekonomické a společenské přijatelnosti. Důležité bude zajistit přiměřenou predikovatelnost a stabilitu celého systému opatření a provázanost mezi politikami a opatřeními na úrovni EU a členských států.

Růst populace a spotřeby, geopolitické aspekty a jednoznačná závislost EU na dovozech primárních surovin dále akcentuje důležitost udržitelného nakládání s přírodními zdroji a posouvá jej mezi hlavní dlouhodobé priority pro zajištění udržitelného hospodářského modelu využívajícímu stále více obnovitelné přírodní zdroje.

5 Energetika a doprava

Energetika

Energetický sektor ČR bude do roku 2030 čelit historické výzvě vlastní transformace. Musí se totiž vyrovnat s několika vnějšími i vnitřními faktory, které nejsou vždy komplementární. Prvním je vlastní závazek k nízkouhlíkové ekonomice. Česká energetika je uhlíkově vysoce náročná a nízkouhlíkové ekonomiky nelze bez koncepční změny českého energetického mixu dosáhnout.

Druhým trendem je dění v zahraničí, které je pro ČR do značné míry určující. V první řadě jde o společnou energetickou a environmentální politiku EU a její aktuální vývoj směřující k tzv. energetické unii, které přímo ovlivňují související českou legislativu. Kromě samotných předpisů je aplikace unijních politik i určujícím motivem domácí diskuse nad budoucností energetiky.

Dalším výrazným vnějším faktorem, který ovlivní formulaci domácí energetické politiky, je německá politika *Energiewende* – neboli „obrat energetiky“ předpokládající úplnou změnu systému výroby, přenosu i spotřeby energie se silným důrazem na obnovitelné zdroje a technologický pokrok a relativně nízkou citlivostí na související růst cen konečné spotřeby elektřiny. *Energiewende* je v ČR hodnocena nejednoznačně a přijímána velmi rezervovaně. Dění v Německu se u nás ale projevuje, ať již o *Energiewende* smýšlíme jakkoliv, nyní zejména snižováním cen tržně obchodované silové elektřiny, které již dnes mění chování a výhledy českých energetických výrobců.

České republice zůstává autonomní rozhodnutí o konkrétním naplnění energetického mixu. V této otázce nás čeká zásadní rozhodnutí, jak naložit s dosluhující uhelnou energetikou, což stávající Energetická koncepce nechává do značné míry otevřenou. V období do roku 2030 budeme muset tuto vizi formulovat a také bude třeba ji začít aktivně naplňovat. Budoucí podoba české energetiky by měla projít veřejnou diskusí a ve výsledku by měla být co nejvíce konsensuální, jinak hrozí past polarizace postojů a v důsledku suboptimální řešení.

Výsledný mix bude v každém případě muset zahrnout co nejširší paletu zdrojů – úzké zaměření na jeden typ zdroje snižuje odolnost – a měl by být v souladu s širšími hospodářskými cíli, zejména tlakem na technologickou pokročilost a nízkouhlíkový trend.

Doprava

Česká republika je integrální součástí evropského dopravního prostoru. Není však dokončeno napojení všech regionů na dostatečně kvalitní úrovni do evropské silniční a dálniční sítě, na modernizovanou železniční síť a na mezinárodní letiště, není dokončeno napojení ČR na evropskou síť vodních cest. Dopravní trh je negativně ovlivňován v důsledku externalit. Je proto potřeba přistoupit, v návaznosti na příslušné kroky na evropské úrovni, k jejich postupné internalizaci.

Veřejná doprava je v některých oblastech stále provozována na bázi oddělených dopravních systémů, kdy integrované (tj. přepravně, tarifně a informačně provázané) dopravní systémy jsou organizovány jen v omezené funkčnosti, bez většího propojení mezi kraji. V některých krajích je stále integrovaný dopravní systém pouze nadstavbou systému veřejné dopravy (usnadňující využívání městské a příměstské dopravy), nikoliv principem propojujícím všechny druhy dopravy v celém území regionu. V řadě případů přetrvává rozdílný názor na zajištění veřejné dopravy mezi regionem a jádrovým městem, což komplikuje vytváření integrovaných dopravních systémů.

Doprava ve městech není systémově řešena a nejsou dostatečně uplatňována opatření ke zklidnění center měst, včetně vytváření podmínek pro cyklistickou a pěší dopravu. Naopak velkou výhodou českých měst je skutečnost, že městská hromadná doprava je ve srovnání se zahraničními městy významně využívána (podíl na přepravních výkonech více než 50 %).

Doprava je stále velkým zdrojem hluku a emisí zdraví škodlivých látek, jakož i emisí ovlivňujících globální klima. Je třeba vytvářet předpoklady pro jejich snižování v plném souladu s evropskými právními předpisy, včetně podpory rozvoje využívání alternativních energií v dopravě a při zohlednění celospolečenských dopadů alternativních paliv. Další významnou cestou je vytváření podmínek pro větší využívání železniční a případně vodní dopravy, a to v souladu s evropskou dopravní politikou.

Rozsah nabízených služeb je v ČR nicméně na vysoké úrovni, a v případě městské a příměstské dopravy u větších měst a v případě nabídky dálkové železniční dopravy je nabídka srovnatelná s vyspělými státy. Postupně rovněž roste kvalita nabízených služeb. Z tohoto pohledu je klíčovým úkolem zajistit udržitelné financování celého systému.

6 Daňová soustava – fiskální politika

Fiskální politika je nedílnou, byť specifickou, součástí hospodářství. Z pohledu střednědobé strategie popsané výše je daňový systém důležitý ze dvou pohledů. Za prvé, fiskální politika bezprostředně ovlivňuje makroekonomický výkon ekonomiky. Zde se udržitelné ekonomiky dotýká především vazba na strukturální deficit a schopnost vlády působit proti ekonomickému cyklu.

Za druhé, daňový systém může být použit k podpoře plnění výše stanovených cílů přerozdělováním ve prospěch toho kterého žádoucího tématu. Klíčovou otázkou zde je, jak přizpůsobit daňový systém nastupujícím změnám v ekonomice jako jsou digitalizace, nízkouhlíková ekonomika, stárnutí, proměny forem práce aj.

Také pro udržení daňových příjmů bude třeba se v horizontu strategie 2030 přizpůsobovat trendům, jako je např. stárnutí populace.

Strategické cíle

Tento výčet strategických cílů odráží zejména problematiku růstového modelu a nízkouhlíkovou ekonomiku. Jde o prvotní návrh, který vzešel z práce expertního týmu, charakter cílů je spíše návodný a výčet není konečný. Na základě diskuse očekáváme u kulatého stolu úpravy, doplnění a rozšíření strategických cílů.

Strategický cíl č. 1: Zvýšit výkon ekonomiky do roku 2030 na dvě třetiny nominálního výkonu průměru západní Evropy při zachování neutrální platební bilance.

Strategický cíl č. 2: Strategická podpora malých a středních podniků a vytvoření systémové kapacity rozvojové banky využívající evropské kohezní zdroje

Strategický cíl č. 3: Posílení napojení ČR na evropské jádro ekonomické aktivity diverzifikovanou dopravní infrastrukturu, zejména v oblasti rychlé přepravy osob mezi dominantními hospodářskými póly evropského a středoevropského regionu

Strategický cíl č. 4: Zvyšovat efektivnost a udržitelnost v nakládání s přírodními zdroji s využitím bioekonomiky k dlouhodobé orientaci na obnovitelné přírodní zdroje.